

A KADARKÚTI – NAGYBAJOMI KISTÉRSÉGBEN ÉLŐ ROMA LAKOSSÁG ÉLETKÖRÜLMÉNYEI, MUNKÁHOZ, TANULÁSHOZ VALÓ VISZONYA

THE LIVING CONDITIONS AND THE RELATION TO EMPLOYMENT, AND LEARNING OF ROMA POPULATION IN MICRO-REGION KADARKÚTI – NAGYBAJOMI

HORVÁTHNÉ TÓTH ILDIKÓ tanársegéd
DR. CSIMÁNÉ DR. POZSEGOVICS BEÁTA adjunktus
Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar

Abstract

The Roma issue is continuously present both in politics and in different researches, as for decades the problems could not be solved. Concerning number of Romas there is no representative data. Based on reliable estimations the Roma population living in Europe is minimally 8 million. Some estimation mention 12 million people. In the years after the regime change, and from that period continuously the newly created research institutes brought the attention to another social concerns. Researchers report the unequal location of Roma inequality and regional processes in the ghetto, as well as the increase in the rate of differentiation, and the change in the forms of segregation. Other researchers call for a solution to the multiple social exclusion in order to reduce the concentration of the population affected. They present the peripheries of the villages, the Gypsy-yards, the world of the ghetto villages and, in particular, the social, economic and spatial processes produced again the places where those social groups are living who call themselves as Gypsies. On the contrary, opposite processes were detected in case of Gypsies living in the capital city.

1. Bevezetés

A rendszerváltás utáni években – és azóta folyamatosan – az újonnan létrejövő kutató-műhelyek újabb társadalmi jelenségekre hívták fel figyelmet. Kocsis Károly és Kovács Zoltán¹ a cigányság egyenlőtlen térbeli elhelyezkedéséről és a gettósodás regionális folyamatairól számol be, Kemény István Janky Bélával és Lengyel Gabriellával² az elkülönítettségi arány fokozódásáról, illetve a szegregáció formáinak változásáról szolgáltak bizonyítékokkal. Ladányi és Szelényi,³ pedig szociálpolitikai megoldást sürget a többszörös kirekesztettséggel sújtott népesség koncentráció mérséklésének az érdekében. Zolnay ugyanebben az évben (2004) a romapolitika finanszírozására és annak sarokpontjaira hívta föl a figyelmet, illetve egy évvel később jelent meg írása a miskolci oktatási rendszerről, melyben leírja, hogy az oktatáspolitikai milyen módszerekkel szegregálja a romákat.⁴ Virág Tünde (2010)⁵ a falusi perifériák perifériájára, a cigánytelepek, gettósodó falvak világának bemutatásra vállalkozott, különös tekintettel annak feltárására, hogy milyen társadalmi, gazdasági és térbeli folyamatok termelik újra azokat a tereket, ahol azok a társadalmi csoportok élnek, akiket a társadalom cigánynak tart. Havas és Kemény a fővárosi cigányok ezzel ellentétés, térbeli integrációját mutatta ki, 6,5% azoknak a cigányoknak az aránya Budapesten, akiknek a szomszédságában többnyire cigányok élnek.⁶ A roma kér-

dés folyamatosan jelen van mind a politikában, mind a különböző kutatásokban mivel eddig nem sikerült az évtizedek óta fennálló problémákat megoldani. A romák számára vonatkozóan nincsenek reprezentatív adatok, így a hitelt érdemlő becslések alapján az Európában élő romák létszámát kb. minimum 8 000 000 főre tehetjük. Egyes becslések 12 000 000 főt említenek. Magyarországon az előrejelzések szerint a roma népesség száma 2050-re eléri a 1,2 milliót. Az európai országok fiatalítási folyamata a letelepítésekre épül. Magyarországon van egy viszonylag fiatal népcsoport, mely az előrejelzések alapján 2050-re a gazdaság alappillére lehet.

2. Az identitás

A hazai szakirodalomban mintegy húsz esztendeje heves és termékeny viták zajlanak arról, kiket is lehet romának, cigánynak tekinteni. A megközelítések egyike kulturális irányból vizsgálja a problémát: számukra az tekinthető romának, aki vállalja identitását, azaz annak vallja magát. A másik megközelítés szerint az identitás szabad vállalása többféle nehézségbe ütközik, ezen túlmenően pedig a diszkrimináció a többségi társadalom részéről irányul az általa cigánynak tartott egyénekre, csoportokra, így a definíció során fontos figyelembe venni a nem cigány környezet vélekedését, megítélését. Ezzel részben összefüggő probléma a megnevezés használata is: a roma megnevezést önmeghatározásként a magyarországi oláh-cigányok alkalmazták, míg a kutatások egy része a cigány megnevezést használta. Majd a 2000-es évek első felében vált egyre elterjedtebbé és elfogadottabbá a roma szóhasználat a gyűjtőfogalomként mind a politikai és közéletben, mind a tudományos életben (bár a rendszerváltás után kezdték használni a civil jogvédelemben tevékenykedők az Európában 1970-es évektől kezdődően elterjedt fogalmat). A cigányság kutatását Magyarországon nehezíti az a tény, hogy etnikai alapú adatgyűjtés nincs, és a jelenlegi jogi szabályozás mellett nem is lehetséges. Ugyanakkor mégis szükséges valamilyen kategóriarendszer, hogy le lehessen írni egy-egy népcsoport demográfiai jellemzőit, háztartási adatait vagy akár szokásrendszerét is.

A népszámlálás alkalmával gyűjtött adatok elvileg jelenthetnek kiindulópontot, azonban a nemzetközi adatgyűjtésekből is kitűnik, hogy azok elsősorban az identitásválasztást célozzák meg. Ilyenkor lényegesen kevesebben vállalják identitásukat, melynek okai sokfélék lehetnek, például az adatgyűjtés-adatkezelés nem megfelelő volta, a különféle listák készítése miatti aggodalom, módszertani szempontból pedig nem biztosít lehetőséget a kettős vagy többes identitás vállalásának biztosítására, vagy az egyén tagadja identitását valamilyen félelem, aggodalom okán.

„Valakinek zsidó mivolta a származására korlátozódik – idézzük megint Mártont –, és ez egyaránt vonatkozik zsidókra és nem zsidókra: a származás tudatára a zsidóknál és a zsidó származás számontartására a nem zsidóknál. A cigányokra is igaz, hogy tudatában vannak cigány származásuknak, a nem cigányok pedig számon tartják a cigány származást, és ennek alapján mondják a cigányt cigánynak”.⁷

3. A létszámadatok

Magyarországon él a negyedik legnépesebb cigány populáció Európában, Románia, Bulgária és Spanyolország után.⁸ A magyarországi cigányok létszámának megállapítására vonatkozóan a korábbi századokban több cigányszámlálás történt, azonban az adatok meglehetősen ellentmondásosak. Mivel perifériára szorultan élnek, nehezen elérhetőek, egyér-

telmű paraméterekkel nem is meghatározható, kik ők. A cigányok többsége a többségi társadalomhoz tartozónak vallja magát, és gyakran a többségi társadalom által beszélt nyelvet tekinti anyanyelvének. Vallásukat tekintve is hasonló a helyzet, részben ez az oka, hogy az országok egy részében tekintik őket nemzetiségnek, mások azonban anyaországgal nem rendelkezvén, az etnikai kisebbséghez tartozóknak. Ez az egyik oka annak, hogy különösen nagy eltérések vannak mindenütt a világon a hivatalos népszámlálási és a tudományosan becsült adatok között.⁹

1. táblázat. Népszámlálás adatok

	Magyarország népessége (fő)	Roma népesség (fő)
2001	10 198 315	189 984
2011	9 937 628	308 957, 315 583

Forrás: KSH

A fenti adatokból kitűnik, hogy mennyivel többen vallották magukat romának, mely a kutatások szerint nem azt jelenti, hogy többen vállalják a nem többségi társadalomhoz való tartozást, hanem inkább arra enged következtetni, hogy a népességfogyás esetében még nem következett be.

4. Családi állapot

A Roma Társadalmat vizsgáló TÁMOP – 5.4.1-8/1 „B” komponens, záró tanulmánya szerint a családi állapotra vonatkozó kutatás megállapítja, hogy a roma háztartásokban élők 50,5%-a házas. Azonban a házasok közül 74,2%-a él jelenleg is házastársával, 22,6% házassága ellenére élettárssal és a maradék 3,2% pedig már külön él házastársától. Más kutatások szerint¹⁰ a hivatalos családi állapotuktól eltekintve a romák 29,8%-a él élettársi kapcsolatban, házasságban, házastársukkal élnek 37,5%-ban. Tartós partneri kapcsolat nélkül élők aránya pedig 32,8%. Ugyanakkor, ha nem a hivatalos, hanem a tényleges állapotot vesszük, akkor a romáknak az 50,5% helyett csak 37,5%-a házas. Tehát az egyedülálló életforma, ha nem a hivatalos családi állapotot nézzük, a romáknál is terjedőben van, hiszen a tartós párkapcsolat nélkül élők 32,8%-ot, míg az instabil jelzővel illelhető élettársi kapcsolatok 29,8%-ot tesznek ki. Mindezek az átlagosan fellelhető tendencia irányába mutatnak. Korcsoportok szerint vizsgálva a kutatások megállapítják, hogy a fiatalokra inkább jellemző az, hogy nincs állandó társa, elsősorban a nőtlen/hajadon állapot miatt. Ugyanakkor 20 éves kortól 29 éves korig inkább az élettársi kapcsolat a jellemző, e fölött pedig a házastársi kapcsolat. A trend az 50 éveseknél látszik megfordulni, amikor is csökken a házastárssal élők és növekszik az állandó társ nélkül élők aránya, a házastársak halálozásának is köszönhetően. Az élettársi kapcsolatban élők aránya fokozatosan csökken a 30-as évektől.

A cigányok esetében kiemelkedően magas a fiatalabb korosztályok aránya az idősebbekével szemben. Érdekeség ezen felül, hogy a fiatalodó társadalom mellé egy, a negyvenes éveitől kezdődően fogyó női népesség párosul, ami az általános tendenciákkal ellentétes, azaz azzal, hogy 40–44 éves kor után a férfiak természetes fogyása erőteljesebb, mint a nőké. Mindezt a régiónkénti bontás finomítja, miszerint a legfiatalabb népesség átlag fölötti arányban a Dél-Dunántúlon, míg az idősebbek fejlettebb területeken (Közép-Magyarország, Nyugat-Dunántúl) található.

A háztartás nagyságát befolyásolja az iskolai végzettség is, ami alapján szembetűnő, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűek nagyobb háztartásokban élnek és ez fokozato-

san csökken az iskolai végzettség emelkedésével.¹¹ A háztartásszerkezetet vizsgálhatjuk a háztartás típusa és összetétele szerint. Típus szerint a leggyakoribb a nukleáris családi forma (szülők, gyerekek), de az átlagos magyar háztartásokhoz képest a romáknál magas a több generációs családok (10,5%) jelenléte is. Az átlagos háztartási taglétszám 4,4 fő körül alakul, azonban figyelemreméltó eltérések tapasztalhatók régiók és településtípusok között is, miszerint Észak-Magyarországon, Alföldön és Nyugat-Dunántúlon magas, míg Közép-Magyarországon alacsonyabb ez az szám. A kisebb településtípusok felé haladva pedig egyre nagyobb az átlagos háztartáslétszám. Összességében elmondható, hogy a roma lakosságra inkább jellemző a gyermekvállalás és általánosságban több mint egy gyermeket nemzenek, így inkább a kettő vagy több gyermekes családi háztartások súlya nagyobb.

5. Lakókörülmények

A lakókörnyezet, illetve lakáshelyzet vizsgálata során az országos felmérésekből az derült ki, hogy jellemzően cigánytelepi házakban (21,8%) vagy családi házakban élnek (38,5%), legtöbb esetben saját tulajdon jogcímén (69,9%), másodsorban pedig az önkormányzattól bérlik (12,6%) a lakást. Míg a saját tulajdon a fejletlenebb részekre, Észak- és Dél-Alföldre, az önkormányzati bérlakások rendszere Közép-Magyarországra és Nyugat-Dunántúlra jellemző. A településtípus jelentőségének csökkenésével pedig növekszik a saját tulajdonú lakások aránya.

A kutatások szerint a lakások átlagos állapota kifejezetten rossz, függetlenül a tulajdoni formától. Éles különbségek Budapesten rajzolódtak ki, ahol a saját tulajdon állapota messzemenően megelőzi az önkormányzati bérlakások színvonalát, amelyek kifejezetten rossz állapotban vannak, mind komfort-fokozatot, mind fizikai körülmények tekintetében. A többi településtípusnál a saját tulajdonú lakások minősége megközelíti az önkormányzati lakásokét, amelyek még a budapesti viszonylatban is kedvezőtlenebb helyzetben vannak.

A felszereltség tekintetében messzemenően a budapesti roma lakosság van kedvezőbb helyzetben, tulajdonlási formától függetlenül. Egyedül az autó birtoklása jelent kivételt, hiszen míg Budapesten éles különbség figyelhető meg önkormányzati és saját tulajdonú lakás esetén ez utóbbi javára, addig a kisebb településeken közel egyforma arányban rendelkeznek autóval a két tulajdonforma esetében.¹²

6. Munkaerő-piaci helyzet

A roma kisebbség munkaerő piaci helyzetének romlása már látható volt a rendszerváltást követően azonnal. Amint azt Kertesi 1998 évi tanulmányában kifejti: a rendszerváltás legnagyobb vesztesei a romák. Azt a lassú fejlődési folyamatot, ami a háború utáni időszakban jellemezte a romák munkaerő piaci fejlődését, mintegy elvágta a rendszerváltás. Azok a foglalkozások, munkahelyek melyek a – jelenleg már eltartott – roma népesség munkavállalásra hajlandó rétegét szinte teljes egészét biztos megélhetéssel látta el egy rövid időszak alatt semmivé lettek, azok a roma munkavállalók pedig, akik e szakképzettséget nem, vagy csak kevésbé igénylő munkákat ellátták azonnal a munkaerő piac és társadalom peremére kerültek. A háborút követő időszak és a rendszerváltást megelőző foglalkoztatási politika nemhogy diszkriminálta, inkább, ha kellett erőszakkal is, de igenis a foglalkoztatásba integrálta a romákat. Hiszen emlékezzünk csak az előző rendszerben hatóságilag üldözendő úgynevezett „Közveszélyes munkakerülő” titulusra, mely egyaránt

vonatkozott minden 14 életévét betöltött nem iskolarendszerű oktatásban tanuló vagy sorakatonai szolgálatot teljesítő állampolgárra. A foglalkoztatottak száma a cigányok körében 1985-ben 125 ezer, 1989-ben 109 ezer, 1993-ban 56 ezer volt. Mint látjuk 69 ezer cigány veszítette el a munkáját 8 év alatt. Országos szinten a munkahelyek 30%-a, a cigányok körében a munkahelyek 55%-a szűnt meg.

Az elvégzett 8 általános iskolai végzettség egy csapásra értékét veszítette, holott az oktatási rendszer a változásra, a megemelkedett képzési oktatási igényre még nem volt felkészülve. Ennek következtében az akkor értékes, jól foglalkoztatható és jól teljesítő munkavállalók zöme vált a követelményszint változáshoz mérten nem megfelelő végzettséggel rendelkező munkavállalóvá, illetve munkanélkülivé. Mindez természetesen nem csak a romákat érintette, a megváltozott viszonyok hihetetlen sebessége viszont nem tette lehetővé, hogy a munkanélkülivé vált népesség időben alkalmazkodni tudjon, de nem mellékes, hogy nem is volt meg hozzá minden feltétel. Az új gazdasági modell, a romákat zömében foglalkoztató építőipar, fémipar és bányászat megszűnése olyan mennyiségű munkanélküli tömeget termelt, melynek munka világába való integrálása az elmúl több mint 20 év is kevés volt. Sőt, a helyrehozhatatlan károkat csak fokozta az iskolázatlanság- munkanélküliség- szegénység kialakulását. A rendszer mely már semmilyen lehetőséget és alternatívát nem biztosított a kirekesztett tömegeknek nem volt felkészülve arra, hogy a megváltozott munkaerő piaci igényeknek megfelelően képzettségekkel tudja a romákat visszavezetni a munkaerőpiacra.

A KSH szerint a legtöbb mezőgazdasági dolgozó a Dél-Dunántúlon és Dél-Alföldön van 8 illetve 10 százalékos részesedéssel. Ugyanezt a cigányok körében arra az eredményre juthatunk, hogy a Dél-Dunántúlon 2,4, míg Észak-Magyarországon 8 százaléknyi az, aki mezőgazdaságban dolgozik, fenntartva továbbra is azt a kitétel, hogy a betanított, illetve segéd munkások között még lehetnek mezőgazdaságban dolgozók.

7. Iskolai végzettség

Az iskolai végzettség azért kiemelten fontos mutató, mert a foglalkoztatási statisztikák arra világítanak rá, hogy ez nagymértékben meghatározza a munkaerőpiacon való boldogulást: minél magasabb az egyén iskolai végzettsége, annál kisebb a valószínűsége, hogy tartósan kívül reked a munkaerőpiacon. Alacsony iskolai végzettséggel szignifikánsan nő a munkanélküliség kockázata, és hosszabb ideig tart a sikeres munkakeresés, miközben rendszertelen foglalkoztatásra lehet számítani. Különösen fontos ez, ha Magyarország foglalkoztatási adatait nézzük: míg 2009-ben az EU 27 államaiban átlagosan 65%-os volt a foglalkoztatás, hazánkban mindössze 55%-os. A foglalkoztatáson kívül rekedés elsősorban az alacsonyan képzetteket sújtja: a 25–64 éves, alacsony iskolai végzettséggel rendelkező munkavállalók 48%-a nem foglalkoztatott, szemben a felsőfokú végzettségűekkel, akiknél 6,5%-os ez az arány, míg a középfokú végzettségűek esetén 12,3%. Az elemzésekből kitűnik, hogy a hazai és más fejlett országokbeli munkaerőpiac az érettségit vagy az annál magasabb iskolai végzettséget tekinti kívánatosnak.¹³

A 2001-es népszámlálás adatai alapján megállapítható, hogy az akkori 18–30 éves korosztálynak közel 20%-a rendelkezett általános iskolai vagy annál alacsonyabb végzettséggel. Ha Magyarország 2010-es évi statisztikáit nézzük, a kép még drámaibb: a teljes populáció 25–64 éves tagjainak mindössze 21%-a rendelkezett 8 általános iskolai vagy annál alacsonyabb végzettséggel, 60%-a szakmunkás-bizonyítvánnyal vagy érettségi bizonyítvánnyal, míg 18%-a felsőfokú diplomával. Európai összevetésben megállapítható, hogy a

visegrádi országoktól szakképzettség tekintetében elmaradunk, míg a felsőfokú képesítések terén hasonlóak az arányok, viszont ugyanezen a területen lényegesen elmaradunk a fejlett államoktól (Education at a Glance 2010, idézi Balázs–Mártonfi, 2011). Feltételezhetjük tehát, hogy az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező fiatal felnőttek között nagyobb arányban reprezentálják magukat a romák, mint azt társadalmi arányuk indokolná. A fiatalok iskolai végzettsége egyre magasabb, s bár a romák iskolázottsági szintje is növekszik, még mindig az országos átlag alatt marad.

A kutatások a legmagasabb iskolai végzettség szerint a következő képet mutatják: a romák több mint felének, azaz 53,5%-nak 8 osztályos végzettsége van. 16,5%-a pedig a 8 osztályt nem fejezte be. A továbbtanulásnál látható, hogy a romák elsősorban a szakmunkaképzést vagy szakiskolát választják, hiszen 24%-uknak ez a képzési szint legmagasabb iskolai végzettsége. 5,2%-uk érettségizett és 0,8%-uk szerezte meg diplomáját.

A Marketing centrum 2009-es felmérése (Roma társadalom 2009) arról számol be, hogy a jövőről való gondolkodásban a romák is nagyon fontosnak tartják az iskolát: a megkérdezettek 90%-a szerint az életben való boldoguláshoz szükség van a tanulásra, fontosnak és szükségesnek érzik az iskolai szocializációt. Az iskolai környezetet pedig befogadóbbnak, a hátrányokat inkább kompenzálónak gondolják (illetve ezt várnák el az oktatási rendszertől), mint az élet más területein, ami felhívja a figyelmet arra, mennyire érzékeny terület ez a gondolkodásukban. Jellemzően a vidéken élő fiataloknál jelenik meg ez a felfogás.¹⁴

8. Diszkrimináció jelenléte

A roma kisebbséggel szembeni előítéletek az elmúlt másfél-két évtizedben több szociológiai és szociálpszichológiai kutatás tárgyát képezték Magyarországon. Ezek alapján általánosságban kijelenthető, hogy a cigányellenesség a nem cigány lakosság széles rétegeit hatja át, és ez által táptalajául és egyszersmind megerősítésül szolgál annak az intézményes és nem intézményes diszkriminációnak, kirekesztő identitáspolitikának, amely az iskolában, a munkaerőpiacon, a településpolitikában és egyéb területeken, például a kultúrában, a médiában, a mindennapi életben megmutatkozik.

A becslések szerint 8–12 millió roma él az Európai Unióban,¹⁵ tehát nem is lehet kérdés a romaintegráció fontossága. Ez nem kifejezetten Magyarországi probléma, hisz körülöttünk minden tagállam hasonló problémákkal küzd. Ugyanaz a fajta megkülönböztetés és szegregáció sújtja hazánkat, mint a többi tagállam társadalmát. A tagállamokban a leszakadás, az esélyek egyenlőtlensége illetve a munkaerő piaci, oktatási korlátok, egészségügyi színvonalbeli nehézségek jelentkeznek mindenhol. A romák teljes integrációja fontos gazdasági előnyökkel jár az uniós országok számára, különösen az olyan csökkenő népességű országokban, amelyek nem engedhetik meg maguknak, hogy kirekesszék potenciális munkaerő-állományuk jókora részét.

Amint azt Póczik Szilveszter 2003-as Cigány integrációs problémák című munkájából is leszűrhetjük, az integrációra való törekvések legtöbbször kudarcra végződtek. A romák megítélése jóval pozitívabb volt, mint a rendszerváltást követő időszakban. A munkavállalók körében többnyire továbbra is az olcsóbb, szakképzettséget nem igénylő munkákat végezték a romák, de a többségi társadalomban ez nem volt arányaiban szembeszökő különbség, valamint az mindenkor pozitív megítélésnek esett alá, ha munkahellyel rendelkeztek a romák, de nem is volt lehetőség arra, hogy ne legyen bejelentett munkaviszonyuk. Az instabillá vált megélhetés fokozta a romák alkalmi munka keresését. Azonban ezt a megváltozott társadalmi felfogás visszafogta. A bűnözés rohamosan megnőtt, ezáltal

a társadalmi elfordulás pedig erősödött. Az a társadalmi megítélés, mely a romákat szegénységben, de biztonságban tartotta, immár a romákat szegénységben és teljes bizonytalanságban tartja.

A közelmúlt kutatásai azt mutatták, hogy a cigányok pozitív megkülönböztetését a lakosság fokozottan elutasította, valamint növekedett a cigányokkal szembeni diszkriminációt támogatók aránya. Összességében tehát kedvezőtlenebbé váltak a lakossági attitűdök a romákkal kapcsolatosan.

Nyilvánvalóan sem a törvényhozás, sem bármilyen kormányzati politika önmagában nem képes a rasszizmus, az előítéletes gondolkodás megszüntetésére, viszont kitüntetett feladata kell, hogy legyen azoknak az intézményesült kirekesztő mechanizmusoknak a megszüntetése, amelyekkel a roma kisebbség akkor szembesül, amikor kapcsolatba lép a mindenki számára elérhetőként definiált intézményekkel – óvodával, iskolával, szakértői bizottsággal, önkormányzattal, munkaügyi hivatallal, kórházzal stb. –, és megkülönböztetést tapasztal.

9. Cigányság a kistérségben

A népesség nemzeti hovatartozását a rendelkezésre álló 2001. évi népszámlálási adatok alapján vizsgálva megállapítható, hogy a kistérség településein döntően cigány, Míg a kistérség teljes lakosságának 4,16%-a vallotta magát valamely népességhez tartozónak, a legnagyobb népcsoportnak számító cigány, romani és beás lakosság aránya a 2001. évi statisztikai adatok alapján a kistérség egészére nézve eléri a 7,71%-ot. Ez alapján térségi viszonylatban jelenlétük számottevőnek tekinthető, kulturális közösségeket alkotnak és 12 településen működtetnek cigány kisebbségi önkormányzatot.

2. táblázat. A népesség nemzetiségi hovatartozás szerint a kistérségben (2001)

Település	Népesség összesen	Valamely nemzetiséghez tartozók együtt	Cigány, romani, beás
Bárdudvarnok	1 206	27	65
Csököly	1 111	107	205
Gige	356	56	79
Hedrehely	531	29	114
Hencse	409	24	58
Jákó	717	21	19
Kadarkút	2 732	95	110
Kaposfő	1 802	35	44
Kaposmérő	2 526	86	155
Kaposszerdahely	964	24	39
Kaposújlak	661	–	–
Kisasszond	164	–	–
Kiskorpád	945	28	18
Kőkút	562	12	42
Mike	702	59	43
Nagybajom	3 564	157	397
Pálmajor	320	20	31
Patca	72	–	–
Rinyakovácsi	179	31	79
Szenna	717	55	127
Szilvásszentmárton	229	3	11
Visnye	232	15	28
Zselickisfalud	276	63	92
Kistérség	20 977	947	1756

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

10. A köszörűs és a beás cigányok eredete

A vizsgált kistérségben a beás és a köszörűs cigányok száma jelentős. Az oláh-cigányok nevüket onnan kapták, hogy Oláhországból, a Havasalföldről érkeztek hazánkba a második hullámban, mintegy 220–230 évvel ezelőtt. Beszélik a cigány nyelvet, a lovárit, amelynek különböző nyelvjárásai vannak az ő belső alrétegződésük alapján. Az 1974-es londoni Cigány Világszövetség Kongresszusán úgy döntöttek, hogy a cigány nyelvet irodalmi nyelvvé formálják, és ennek alapjául a lovári nyelvjárást választották. Az oláh-cigányok között törzsek és foglalkozások szerint alrétegződések vannak: lovári (lókupec, kereskedő), chollár (szőnyeg-, ruha-, csipkekereskedő), khelderás (üstfoltozó cigány), kolompár (kolomp-, harang-, csengőöntő cigány), cheráró (sátoros cigány), gurvár (csordás, kondás, pásztor cigány), csuráró (késes, köszörűs cigány), drizár (ronggyűjtő cigány), másár (halász cigány). A beás cigányok (teknővájó vagy balajáró cigányok) a harmadik hullámban érkeztek Magyarországra mintegy 110–130 évvel ezelőtt a romániai királyi udvarból, ahol udvari szolgák voltak. Cigányok által beszélt „óromán-archaikus” nyelven érintkeznek. A cigány lakosság mintegy 5-7 százalékat teszik ki. Foglalkozásukat tekintve famunkások voltak, háztartási eszközöket gyártottak, például sózóteknőt, dagasztóteknőt, fakanalat, gyékényből lábtörlőt, szakajtót, egyéb konyhai és lakásdísz tárgyakat. A szocializmusban az erdészetek nélkülözhetetlen munkásai voltak. Territoriális elhelyezkedésük jellemzően Bács-Kiskun déli része, Tolna, Somogy, Baranya és Zala.

11. A kistérségben végzett kutatás eredményei

Kutatásunkra 2013 őszén és 2014 tavaszán került sor a Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar andragógia és roma specializáció szakos hallgatóinak bevonásával.

Vizsgálatunk során megfigyeltük a térségben lévő települések roma lakosságának helyzetét, életkörülményeit, a helyi munkalehetőségeket, oktatáshoz való viszonyukat, illetve azt, hogy milyen arányban vesznek részt lakóhelyük közösségi életében. Célunk az volt, hogy a megfigyeléseink alapján következtetéseket vonjunk le, majd megoldási javaslatokkal álljunk elő a települések számára, hogy roma polgárait a helyi nem roma közösség is elfogadhassa.

11.1. A vizsgálat módszere

A Kadarkút-Nagybajomi kistérség településein végzett kutatásunk során a kérdőív és az interjú módszereit használtuk. A kistérség összesen 45 mélyszegénységben élő, hátrányos helyzetű roma családtól kaptunk válaszokat. A gigei és a nagybajomi roma családok mellett a kaposmérői Baglasban élő romák voltak intenzív válaszadóink. A megkérdezettektől elsősorban a kérdőívben szereplő kérdéseket tettük fel, majd kötetlenül beszélgettünk velük. Az interjúalanyok megkeresése és kiválasztása véletlenszerű, névtelen és önkéntes volt. Azokat a családokat kérdeztük meg, akik otthon voltak, nem volt kikötésünk, hogy csak az anyával, vagy csak az apával beszéljünk. Mindenkinek a véleménye fontos volt számunkra. (A kistérséghez tartozó Pálmajor településen 99%-ban romák élnek, az itt megfigyelt és feldolgozott adatokat egy külön esettanulmány dolgozza fel, így a pálmajori adatok jelen tanulmányban nem szerepelnek.)

11.2. A felmérés során kapott eredmények

A megkérdezett 45 személy esetében az adatok eltérhetnek, mert az adatok felvétele idején volt, hogy családok nyilatkoztak és nem személyek, illetve voltak kérdések, ahol több válasz is megjelölhető volt. Ebben az esetben az adatok nem egyeznek meg az elemszámmal.

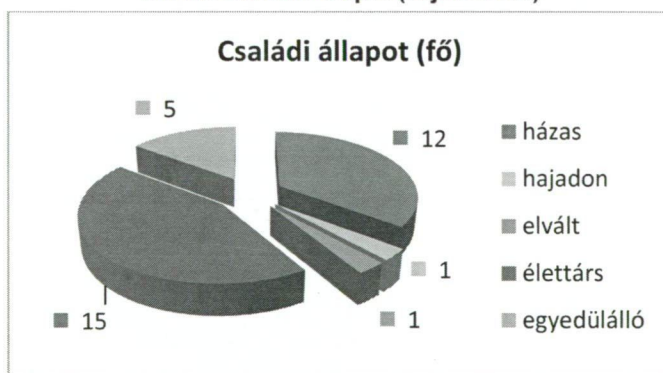
A nemek szerinti megoszlást illetően az 1. ábra mutatja, hogy 60–40%-os arányban a női válaszadóink voltak többségben, férfitársaikkal szemben.

1. ábra. Nemek szerinti megoszlás (saját forrás)



A romák esetében a megkérdezések és a válaszadások esetében a családi állapot változó képet mutat (lásd 2. ábra). A kistérségben élő roma családoknál az élettársi kapcsolat – nem sok különbséggel (7%-kal) –, de dominánsabb volt a házastársi viszonyhoz szemben, míg a korábbi kutatási adatok alapján a roma házastársi viszony 37,5%-os, míg az élettársi viszony 29,8%-os.

2. ábra. Családi állapot (saját forrás)



Az interjúra vállalkozott családok, személyek esetében a háztartásokban élők száma a 2–6 fő volt, legjellemzőbbek azonban a 4 fős családok. Ez az adat meglepő, mert a roma családokra leginkább a nagycsalád a domináns.

A válaszadók esetében a ház, amiben lakóhelyükön élnek 81%-ban saját tulajdonukat képezi (lásd 3. ábra), ugyanakkor vannak, akik bérlőként (Kaposmőroben a Baglasban például Somos László atya tulajdonát képezi a pusztán lévő házak nagy százaléka) lakik

otthonában. 8%-uk az egyéb kategóriába estek, volt, aki hitelre vásárolta meg ingatlanát és volt, aki fél tulajdonosként birtokolja házát, mert családtagjával osztozik azon. Ezek az adatok más kutatási eredményeket is alátámasztanak. Jórészt ún. cigánytelepi házakban élnek, főleg a mérői Baglasban.

3. ábra. Lakás tulajdonjoga? (saját forrás)

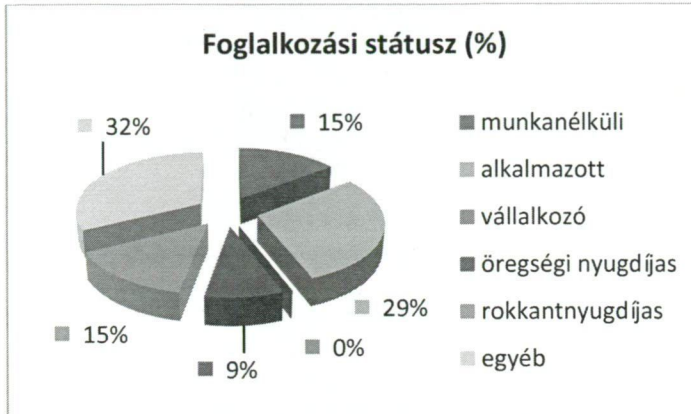


Az iskolázottságot vizsgálva elmondhatjuk, hogy a válaszadásra vállalkozott egyének, családok esetében a 8 általános elvégzése (44%-ban) a legjellemzőbb, azonban ez a végzettség kisegítő iskolai végzettséget jelent. 26%-uk még a 8 általánost sem végezte el, ugyanakkor kevesen, de voltak, akik a szakma megszerzéséig eljutottak (15%) és 1 fő technikumi végzettséggel is rendelkezik. Érettségit egyikőjük sem szerzett. Az egyéb kategóriába sorolhatóak a 3 hónapot, 4 osztályt, 10 vagy 13 osztályt végzett interjúalanyok. Komoly problémát jelent, hogy az iskolázatlanság újra termeli magát, hiszen szüleik iskolázatlansága gyermekeik előtt nem szolgál pozitív mintául.

Munkalehetőséghez szorosan köthető az iskolai végzettség megszerzése. A kistérségben élőkre nagyon jellemző a munkanélküliség, az elmaradottság és az anyagi lehetőségek csekély tárháza. A romák esetében ez még inkább komoly problémát vet fel, hiszen még megfelelő iskolai végzettségük sincs adott szakma, munkaterület elvégzéséhez. Legtöbb esetben segédmunkából, háztáji gazdálkodásból vagy – ahogy ők mondják – „lim-lom”-ozásból, családi pótlékból és szociális juttatásokból tartják fent magukat és családjukat. Mivel a szülők majdnem hogy 100%-a nem végez bejelentett rendszeres munkát, így ez a fiatalok szemében negatív hatást vált ki a továbbtanulási hajlandóságra is. A válaszadó szülők zöme azonban hangsúlyozta az érettségi, de legalább egy szakma megszerzését gyermekei számára.

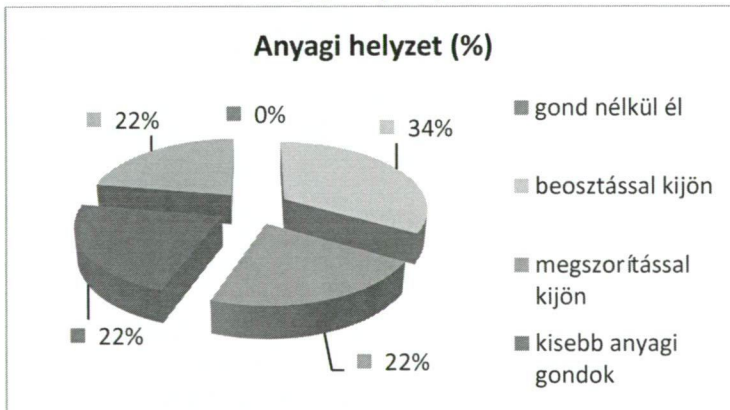
A foglalkozási státuszt vizsgálva, melyet a 4. ábra is szemléltet, elmondható, hogy 15%-ban munkanélküliek és rokkantnyugdíjasok, mellettük öregségi nyugdíjban részesülők is vannak. Vállalkozó nincs köztük, illetve alkalmazotként, például közmunkásként, esetleg alkalmi munkásként 32%-ukat foglalkoztatják őket. Ezeket a munkákat javarészt a települések a START munkaprogram keretében végzik. Az ilyen munkák azonban csak határozott időtartamúak, nem mondhatók véglegesnek.

4. ábra. Foglalkozási státusz (saját forrás)



Anyagi helyzetükre (5. ábra) rákérdezve, 34%-uk elmondta, hogy beosztással ugyan, de kijönnek a havi jövedelmükből, és megszorításokkal, kisebb anyagi gondokkal küzdve, néha nélkülözve élik mindennapjaikat. A baglasi romák esetén Somos atya és a Tanodában dolgozó szociális munkások sokat segítenek a pusztán élők helyzetén, étellel, ruhákkal, egészségügyi ellátással kapcsolatosan, hogy nehézségeik ellenére könnyebben tudják mindennapjaikat élni.

5. ábra. Anyagi helyzet (saját forrás)



Kutatásunkban kitértünk arra is, hogy vajon éreznek-e megkülönböztetést adott helyzetekben. A válaszaik alapján leginkább munkakeresés közben, iskolában gyermekeivel, és a háziorvosnál érzik a megkülönböztetést.

Felmérésünkben szemléltük otthonuk – ahol lehetett benti, de leginkább kinti – környezetét, rendezettségét. Voltak olyan családok, ahol kifejezetten tisztaság, rend volt a házban – ez azonban elenyésző volt –, ugyanakkor sok olyannal is találkoztunk, ahol a lakás koszos, kellemetlen szagú, ázott falú, legyekkel teli, földes padló fogadott bennünket. Sok helyen a higiéniai szükségletek (fürdőszoba, mosdó, WC) és a mindennapi teendőkhez kapcsolódó háztartási eszközök nincsenek meg. A villany és vezetékes víz kevés helyen van meg. A villany is kártyás mérőórás a legtöbb helyen, illetve a vezetékes víz több családnál is be van vezetve a ház oldaláig, de be a lakásba már nem vitték be. A nyílászárók nem szigetelnek, sok helyen csak ablakkeret van. A téli tüzelőt általában min-

denhol folyamatosan szerzik be és lakásukban tárolják. A kicsit „tehetősebb” családoknál számítógép és internet elérés, UPC vagy Digitális kábelhálózat is van. A mobiltelefon, televízió, forgótárcsás mosógép – és egy helyen fényképezőgép – is volt a lakásban. Némely családnál gépkocsi is fellelhető. A bicikli és a lovaskocsi is a családok vagyonát képezik. Az interjúalanyok bejelöltették a nyaralót, amit vélhetően nem tudtak beazonosítani, vagy a mosogatógépet, amely az általunk meglátogatott családok otthonában nem volt fellelhető.

Összegzés

Összességében elmondható, hogy kisebbségi önkormányzat – a törvényi jogszabályok előírásait betartva – minden településen van, azonban nem mindenhol működik megfelelően. (Rinyakovácsiban például nincs kisebbségi önkormányzat.)

Az iskolázottságot tekintve legmagasabb iskolai végzettségük 8 osztály, ez azonban csekély számú családoknál fordul elő, és ez a végzettség körükben már „magasan kvalifikálnak” számít. Kevés százalékuk diplomát is szerez, ami kitörési pont lehet abból a környezetből, ahol jelenleg is élnek. Ez azonban ritka a térség településeinek roma lakossága körében. (Erre egy példát hallottunk Csökölyben a polgármester elmondása alapján.) A gyermekeik számára a szakma megszerzése fontos szempont.

A települések vezetői a közösségi életbe bevonnak minden lakost. Kiemelkedőek a roma hagyományokhoz kapcsolódó rendezvények, vagy pl. Kaposszerdahelyen a Roma kultúra nap. Igyekeznek beépülni a falu közösségi életébe, ez azonban nem mindenhol megy problémamentesen. Vannak települések, ahol egyáltalán nem „tűrik” meg egymást, ez azonban a polgármester hozzáállásától is nagyban függ, ahogy arról a válaszadók beszámoltak. A térség falvaiban élő romák aránya változó: van ahol 30–35%-os, van, ahol 6–7 család, van ahol 80–90%-os a roma polgárok aránya a nem roma lakosság mellett. Ez az arány azonban nem mondható pontosnak, ugyanis a településeken nem minden roma vallja magát romának (feltehetően a vegyes házasságok magas aránya miatt is elképzelhető ez), így ezek az arányok a polgármesterek elmondásait és a statisztikai adatokat tükrözik.

Munkalehetőségeiket tekintve leginkább ők a közmunkaprogram főszereplői. Vannak azonban, akik háztáji gazdálkodással (konyhakert) is foglalkoznak, vagy napszámosként, segédmunkásként, idénymunkásként, vagy a közeli vállalkozásokban vállalnak munkát, némelyek pedig „vasazás”-ból élnek. Munkájuk általában feketemunka, nincs bejelentett munkahelyük, jövedelmük jelentős részét a segélyek és a családi pótlék teszi ki.

A térségben a romák esetében a munkanélküliség jellemző, mely egyértelműen mindenhol a kistérségben 90–100%-os.

A kaposmérői Baglaspusztá egy szegregált részt képez Kaposmérő életében, ők teljesen, a falutól több kilométerre elszeparált, külterületen élnek. A falu lakossága, a közintézmények (óvoda, iskola) sem szívesen látják őket. A helyi közmunkaprogram keretében kapott munkafolyamatba sem minden roma vehet részt. Családi kötelekeik szorosak, általában jellemző a többgenerációs családi együttélés. Családonként legalább 3, legfeljebb 4-5 gyermek él (ezek a gyermekek saját és élettárs gyermekei). Leginkább a házastársi viszony a jellemző, de sok az élettársi kapcsolatban élő pár.

A Baglasi Tanodába minden nap nyitva tart 8 órától 18 óráig. Szociális munkás segíti az ott élőket, a hivatalos ügyek intézésében, telefonok, kórházi ellátás, gyermekek orvosi ellátásában. A helyzetük javítására megoldás lehetne az Európai Unió forrásából kialakított Ifjúsági Pontok, és a Biztos Kezdet Házak (melyek jó lehetőséget biztosítanak az egyes családoknak a nevelésben, szocializációban, életvezetésben –, vagy, hogy hogyan

tanuljon meg főzni) további fenntartása, hiszen mindegyik pályázati úton valósulhatott meg, melyet a helyi önkormányzatok maximálisan támogattak és kiépítettek. Az intézmények vezetői és a helyiek elmondásai alapján ki is használják a szervezetek adta lehetőségeket. Ezek azok a helyek, ahol a hátrányos helyzetű gyermekekkel foglalkoznak, céljuk a tanulási iránti vágy felébresztése. A problémát az fogja jelenteni, amikor a pályázati idő lejár, és az önkormányzatoknak saját maguknak kell fenntartaniuk ezeket a helyeket. Ezt az önkormányzatok a szerény számú költségeikből nem tudják finanszírozni. Az önkormányzatok pályázatfigyelésekkel segíthetnék a településeiken élő roma családok gyermekeinek továbbtanulási hajlandóságát, mert több pályázati kiírás is van kifejezetten a roma tanulók számára (középiskolai, felsőoktatási tanulmányok folytatására). Egyfajta lehetőségként különböző projektekből is részt vehetnének, mint például Kadarkúton a Gyerek-esély Projekt, ahol pl. felzárkóztató képzéseket látnak el a 8 általános befejezésére vagy az erdőművelő végzettség megszerzésére.

Jegyzetek

1. Kocsis Károly–Kovács Zoltán (1999): A cigány népesség társadalomföldrajza. In: A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón – Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. MTA. Budapest. 55. old.
2. Kemény István–Janky Béla–Lengyel Gabriella (2004): A magyarországi cigányság 1971–2003. Gondolat Kiadó. Budapest. 23. old.
3. Ladányi János–Szelényi Iván (2004): A kirekesztettség változó formái. Napvilág Kiadó. Budapest. 67. old.
4. Zolnay János (2005): Oktatáspolitikai és etnikai szegregáció Miskolc és Nyíregyháza általános iskoláiban. EÖKIK Műhelytanulmány. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány. Budapest. 16. old.
5. Virág Tünde (2010): Kirekesztve. Falusi gettók az ország peremén. Akadémiai Kiadó. Budapest. 23. old.
6. Havas Gábor–Kemény István (1995): A magyarországi romákról Magyar Szociológiai társaság 1995/3. szám. 44. old.
7. Kemény István–Janky Béla–Lengyel Gabriella (2004): i. m. 61. old.
8. A magyarországi cigányokról (2005) In: Kormánybeszámoló a Magyar Köztársaság területén élő kisebbségek helyzetéről. NEKH. Budapest.
9. Pálmainé Orsós Anna (2006): Nyelvi helyzet, Nyelvoktatás, Nyelvtanárképzés; Vizsgálatok és gondolatok a beás nyelv megőrzésének lehetőségeiről. Pécsi Tudományegyetem Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola. Pécs. 112. old.
10. Szívós Péter (2008): A háztartások életkörülményei, In: Kolosi T., Tóth I. Gy.: Társadalmi Riport 2008. TÁRKI. Budapest. 75. old.
11. Harcsa I, Monostori J. (2005): Tájékoztató a Változó Életkörülmények Adatfelvételéről; www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=832
12. Szívós Péter (2008): A háztartások életkörülményei, In. Kolosi T., Tóth I. Gy.: Társadalmi Riport 2008. TÁRKI. Budapest. 54. old.
13. Kertesi Gábor–Kéző Gábor (1998): A cigány népesség Magyarországon. Dokumentáció és adattár. Socio-typo, Budapest. 32. old.
14. Közvélemény-kutatás Roma társadalom 2009. március marketing centrum <http://uccuprojekt.files.wordpress.com/2010/04/romak-marketing-centrum.pdf>
15. Whelan, CT.; Maitre, B. (2010): Comparing Poverty Indicators in an Enlarged European Union, European Sociological Review, vol. 26, no. 6, pp. 117.

Felhasznált irodalom

- Harcza I., Monostori J. (2005): Tájékoztató a Változó Életkörülmények Adatfelvételéről, www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=832
- Havas G.–Kemény I. (1995): A magyarországi romákról. In: Szociológiai Szemle, Vol. 3. 5.
- Kemény I. (1999). A magyarországi cigányság szerkezete a nyelvi változások tükrében. Budapest. Regio 10 (1).
- Kemény I., Janky B., Lengyel G. (2004): A magyarországi cigányság 1971–2003. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Budapest.
- Kertesi G.–Kézdi G. (1998): A cigány népesség Magyarországon. Dokumentáció és adattár. Sociotypo. Budapest.
- Kisebbségek Magyarországon 2004–2005 (2005): NEKH. Budapest.
- Ladányi J., Szelényi I. (1998): Az etnikai besorolás objektivitásáról. In: Kritika, március. Budapest.
- Pálmáné Orsós A. (2006): Nyelvi helyzet, Nyelvoktatás, Nyelvtanárképzés; Vizsgálatok és gondolatok a beás nyelv megőrzésének lehetőségeiről. Pécsi Tudományegyetem Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola. Pécs.
- Réger Z. (1975). Cigányosztály, „vegyes” osztály – a tények tükrében. Valóság, 21. sz.
- Szivós P. (2008): A háztartások életkörülményei. In: Kolosi T., Tóth I. Gy.: Társadalmi Riport 2008. Budapest. TÁRKI.
- Roma társadalom (2009), Közvélemény kutatás Marketing centrum Budapest. <http://uccuprojekt.files.wordpress.com/2010/04/romak-marketing-centrum.pdf>
- Virág T. (2010): Kirekesztve. Falusi gettók az ország peremén. Budapest. Akadémiai Kiadó.
- Whelan, CT.; Maitre, B. (2010): Comparing Poverty Indicators in an Enlarged European Union, European Sociological Review, vol. 26, no.
- Zolnay J. (2004): A romapolitika sarokpontjai és finanszírozása. Műhelytanulmány, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány. Budapest.